

Գեր. Սահակ եպիսկոպոսի և Երթ. Տիմոթէոս վարդապետի Հապէշաստան ուղեւորութեան պատմութիւնը:

ՇԻՄՈՒՆ 22 յուլի 1869:

... Խմբագիր.

Անգղիոյ կառավարութեան առաջարկութեամբը երկու տարիէն աւելի ժամանակէ ի վեր Հապէշաստան պատգամաւոր խրկուած Գեր. Սահակ եպիսկոպոսին եւ նորին ընկերակից Արթ. Տիմոթէոս վարդապետին վրայօք կը փութամ հետեւեալ տեղեկութիւնները տալ, զորս Մասիսի մէկ անկիւնը սիրով ընդունելուդ վրայ վստահ եմ:

Ելեքտրական սրննաց հեղանիւթը սոյն նամակէս անշուշտ շատ առաջ վերոյլին եկեղեցականաց վերադարձին բերկրառիթ լուրն աւետած է հայորեւոյն. ուստի, անոնց ողջամբ տեղս ժամանելուն եւ իրենց տարժանելի ճանապարհորդութեան ինչ ինչ պարագայից ըստ կարելոյն մէկ նկարագիրը ընելու պիտի ձեռնարկեմ, թէպէտ անտարակոյս եմ որ անոր մանրամասն պատմութիւնը ժամանակին պիտի հրատարակուի նոյն սրբազնութեան շնորհիւ:

Յիշեալ Ս. հայրերը յունիս 19 հինգշաբթի օրը Մուսավա համեղով, պատրաստ շոգենաւ չղտնեւելուն, 16 օր հոն հանգչենէն ետքը, յուլիս 3 ին Ազիգիէի Հիճազ անուն շոգենաւով ծամբայ ելիր, յուլիս 10 ին Սուարին ժամանեւր են, եւ երկու գիշեր ալ նոյն տեղը կենանէն գկնի, վերջապէս յուլիս 12 ին շաբաթ օրը իրենց համար դառն յիշատակաց արժանի Ափրիկեան եզերքէն բաժնուելով, հետեւեալ օրը յուլիս 13 ին կիրակի կէսօրին ողջամբ չիտտէ հասան ի մեծ ուրախութիւն քաղաքս զտնուող մերազնէից, եւ ահա այսօր ալ եամզօ անուն շոգենաւով տեղէս կը մեկնին ի Սիվէյիշ, ուսկից Գահիրէ եւ Աղէքսանդրիա հանգիպելով, Ս. Երուսաղէմ պիտի անցնին:

Քաղաքս ժամանելուն, որովհետեւ Սիվէյիշ երթալիք շոգենաւին քանի մը օր սպասելու հարկադրեալ էին, անմիջապէս նոյն սրբազնութիւնը շոգենաւին հանելով, իրենց անդորրութեանը համար հարկ եղածը տեղոյս ներածին չափ տնօրինելէ կը յուսամ որ պակաս չղտնեցայ:

Քաղաքին Անգղիոյ հիւպատոսին պարտուպատշաճ եղած այցելութիւնը տալու համար նոյն սրբազնութեան հետ երբ հիւպատոսարան գացինք, թէ հիւպատոս Պ. Արթուր Աւելին, եւ թէ նորին Թարգման հայագրի մեծարդոյ Պ. Պօղոս Սուրբան խիստ սիրա-

լիր կերպով ընդունելութիւն ըրին Սրբազան այցելուաց, եւ իրենց փոխադարձ այցելութեամբ ալ բա. նիցս անգամ պատուեցին զնոյն սրբազնութիւնը: Առաջին այցելութեան ժամանակ սա հետեւեալ նշանակութեան արժանի խօսակցութիւնները տեղի ունեցան, զորս հոս յիշել արժան կը դատեմ: Երբ Գեր Սահակ եպիսկոպոսը հիւպատոսին ըսաւ թէ. «Մեր անյուսալի ազատութիւնն Անգղիոյ տէրութեան բարձր շնորհիւր ստանալուս համար յուէտ երախտապարտ եւ պարտաւոր կը համարիմք ինքզինքնիս, որուն համար մեր խորին եւ սրտաբուղի շնորհակալութիւնները նոյն բարերար կառավարութեան մատուցանել. նիդ կը խնդրեմք խոնարհաբար». հիւպատոսը անմիջապէս պատասխանեց. «Ընդ հակառակն, Բրիտանական կառավարութիւնն է որ մեր Սրբազնութեանը խիստ երախտապարտ եւ մեծապէս պարտաւոր է, իրեն բանտարկեալները ազատելու գովելի նպատակաւ աճյնչով անձնուիրութիւն յանձն առնելու բարեհաճելուդ համար, եւ իրեն պարտքն էր ձեր Սըրբազնութեան ազատութիւնը ամենայն կերպիւ ըստանձնել: Գեր. եպիսկոպոսը իւր կրկին շնորհակալութիւնները մատուցեց նորին մեծապատուութեան, որ խիստ զոհ եմ, կըսէր, Ձեր զերապատուութեան փափակի վերադարձը տեսնելու պատիւը ունենալուս, եւ ահա սոյն առթիւս կաճապարեմ այս բերկրառիթ լուրը աւետելու ուր որ անկ է»:

Գանք Նոյնին Սրբազնութեան ի Հապէշաստան ուղեւորութեան պատմութեանը:

1867 մայիս ամսոյն 23 ին Սուարինէն ծամբա ելնելով, 14 օրէն Քասալա եւ անկից 8 օրէն Կատարիֆ, ուրկից ալ երեք ժամէն Ասար հասեր են, ուր Եզրիպտոսի սահմանագլխոց հրամանատար Ալի Քեւաշիֆ անուն անձին ներկայանալով, յանձնարարական թուղթ առեր են նոյնէն Կալա — Պատի իշխան Շէյխ Ճումառին ուղղեալ, եւ նոյն տեղէն մեկնելով, 4 օրէն Կալա-Պատ ժամանեւր եւ հոն շաբաթ մը անցունելու հարկադրուեւր են, մինչեւ որ Շէյխը ձըլկա (Չիլկա) նահանգին իշխաններէն տեղեկութիւն առեր է թէ ծամբայները բաց եւ ապահով են. սոյն լրոյն վրայ նոյն երկրէն մեկնելով 5 օրէն Գապր — Մարիամ (Գերեզման Մարիամու) ըսուած բարձր լեռան ստորտը չորս հինգ օր մը իջեւանելէն գկնի զիւղացիներու միջնորդութեամբը զիւղէ զիւղ առաջնորդուելով, երկու շաբաթ ճանապարհորդութենէ ետքը նոյն տարւոյն յուլիսի վերջերը մինչեւ Սարամպա ժամանեւր են զժուարուտ լեռներէ եւ անձուկ կիրճերէ ամենայն զժուարութեամբ անցնելով եւ երբեմն ալ

գետերու մէջէն լողալով. սոյն Սարամպայի դժուարին ճանապարհորդութեան մէջ նորին գերապատուութեան փորձաւոր Պ. Եղեկիէլը հրատապ ջերմաստէ մը բռնուելով, դժբաղդաբար զոհ դացեր է, որով նոցին սրբութիւնն առանց օգնականի մնալու դատապարտուեր է:

Սարամպա ըստած տեղը բարձրաբերձ լեռներով շրջապատեալ տեղ մը ըլլալուն, մէյմէկ բնական անատիկ բերդեր կը կազմեն. ոյր աղագաւ հոն կը հաւաքուի եղեր նոյն նահանգին ղոյացեալ բոլոր տուրքերը թէ՛ դրամական եւ թէ՛ նիւթական. այս լեռանց վրայ կառուցեալ բանտարկելոյ յատուկ բարաշէն յարկին վրայի մէկ սենեակը ցոյց տուեր է նոցին սրբութեան բնակութեանը համար, բայց ոչ թէ իբրեւ բանտարկեալ, ինչպէս Գեր. Սիմէօն եպիսկոպոսին պատմեր է Հապէշատանէն Եգիպտոս եկող ստախօս քահանայն (ով որ է), որ երբէք տեսած անգամ չէ եղեր նոցին սրբազնութիւնը, եւ հետեւաբար բոլոր տուած տեղեկութիւններուն ծիծաղական եւ մանաւանդ թշնամական ողբով տրուած ըլլալը ստուգութեան կարօտ չէ. զոպցես նախատեսութեամբ էր որ այն ժամանակը Մասիս սոյն լուրը զգուշութեամբ ընդունելով իբրեւ պարզ գրոյց կը հրատարակենք, առանց խորհրդածութիւն մը ընելու. ըսած էր, (տես օրաթերթ Մասիսի թիւ 480). ասկից դատութեանը թէնդորոս թագաւորն ալ իւր եկամուտներն առնելու համար այս կողմը եկած ատենը նոյն յարկին մէջ կը բնակի եղեր իբրեւ այն տեղւոյն ամենէն պատուաւոր մէկ բնակութիւնը:

Սարամպայի Լիճ—Թասամմա եւ Լիճ—Թաշօ անուն երկու իշխանները քիչ շատ պատուով ընդունեն զՆոյնին սրբութիւնը եւ իմացուցներն թէ՛ առանց Թէնդորոս թագաւորին կանխաւ լուր տալու, չին կրնար զիրենք թող տալ որ թագաւորին եղեն երթան, որ նոյն օրերը երեք աւուր ճամբայ հեռի Կէլպի—Թափօ. (Թափօ լեռն) ըստած տեղը կը գտնուի ելեր. բայց սա ալ յաւելցուցեր են թէ ձմեռուան պատճառաւ գետերը յորդած ըլլալուն անհնար է լուր կամ մարդ ղրկելը, թէպէտ քանիցս անգամ թախանձներ է Նոյնին սրբազնութիւնը որ նոյն խոտացեալ լուրը ժամ յառաջ խրկուի. վերջապէս երկու ամսէ ետքը սեպտեմբերի մէջ Նոյնին սրբազնութեան զարուստը եւ զինքը տեսնելու փափաքին իմաց տուեր են Թէնդորոս թագաւորին. նա ալ հոկտեմբերի մէջ լուր խրկեր է իշխաններուն թէ խիստ ուրախ է Նոյնին սրբազնութեան զարուստը իմանալուն եւ թէ կամ ինքը անձամբ սիրտի զայ զիրենք

առնելու եւ կամ իր կողմէն մէկը պիտի խրկէ թէպէտ, բայց մինչեւ այն ատենը նոյն եկեղեցականները պատուով պէտք է ընդունին եւ ուսելիք ու ըմպելիք նին առատօրէն տան. բայց դժբաղդաբար քովերնին տրուած սպասաւորները իրենց ալ մեծ բաժին մը կը հանեն եղեր Նորին սրբազնութեան յատկացած պաշարներէն, որով գրեթէ միշտ չքաւորութեամբ կեանք մը կանցունեն եղեր մեր եկեղեցականք: Ըստ Նոյնին վկայութեան, զօղութիւնը, խարդախութիւնը եւ չարակամութիւնը Հապէշներուն բնական մէկ յատկութիւնն եղած է, զոր քանի քանի պարագայներու մէջ փորձով ստուգուի են: Գանք պատմութեան կէտին: Հոկտեմբերի վերջերը Սարամպայի իշխանները եւ բոլոր տեղացիք շրջակայ ապստամբաց մէկ երկիրը կողոպտելու զացեր են. սոյն բարեպատեհ միջոցը փախցունել չուզելով, եւ անկից 'առաջները իշխաններէն առած պատասխանուն կեղծ կամատտ չըլլալը ստուգելու նպատակաւ, նոյն յարկին մէջ հիւր եղող Եօնուզ անուն մահմէտականին ձեռամբ Թէնդորոս թագաւորին գաղտնի նամակ մը թուցեր է Նոյնին սրբազնութիւնը խնդրելով որ զիրենք ժամ յառաջ իր քովը բերել տայ: Թէնդորոս նոյն նամակը առնելուն խիստ ուրախացեր է, եւ թղթատարին ալ ջորի մը պարգեւեր է, որ մեծ պատիւ մըն է եղեր Հապէշեցոց մէջ, եւ հրապարակաւ հրատարակեր է իւր մեծամեծաց թէ Ղապի եպիսկոպոսը վախճանած ըլլալով, զոր բանտը դրած է եղեր իւր խուժողութեւ հակառակ կրօնի բարուցը համար, անստէրը ձրիաբար նոր եպիսկոպոս մըն է խրկել իրենց Հայոց ազգէն. ուստի, անմիջապէս զահացուցիչ նամակ մը զրեր է առ Նոյնին սրբութիւն ի պատասխանի ըսելով թէ, խիստ ուրախ է Նոյնին սրբութեան զինքը տեսնելու փափաքին լսելով, թէ քիչ օրէն կամ ինքը անձամբ գալով զիրենք սիրալիք ընդունելութեամբ պատուելիքը եւ կամ իւր կողմանէ յատուկ պատգամաւոր մը խրկելով զիրենք իր քովը առաջնորդելիքը արդէն իշխանաց տուած լրոյն վրայ պատասխաններ էր, թէ նոյն օրերը զբաղեալ ըլլալուն, քիչ մը եւս սպասելին պէտք կըլլայ եւ թէ իրենց հանգստութեանը համար հարկ եղած տնօրէնութիւնը ժամանակին հրաման ըրած է ում եւ անկ է: Սոյն արքունական զիրը նոյն մահմէտականը անձամբ տանելու վախճալով, ուրիշ մէկու մը յանձնէր է որ իւր ժամագրեալ տեղը հասցունէ, բայց ինչպէս եղեր է, նոյն նամակը Սարամպայի իշխանաց ձեռքը անցեր է. որուն վրայ սկսեր են բարկանալ թէ առանց իրենց զիտութեանը զաղտաբար թղթակցեր են Թագաւորին հետ, եւ հետեւաբար այնուհետեւ արհաւ

մարմնօր սկսեի են վարուիլ հետեւին, վասն զի Քաղաքին անմամբ նոյն տեղը գալէն զո՛հ չեն եղեր, որովհետեւ առ երեսս թէ եւ բարեկամ Թէոդորոսի, բայց ի սրտէ թշնամի ըլլալով, կաշխատին եղեր որ օր մը ապստամբութեան զրօշը պարզելով, նոյն տեղի արքունական գանձուն տէր հանդիսանան. այսու ամենայնիւ նոյն գանձուն փոխարէն մէկուն մեծ եղբայրը եւ միւսին հայրը ըստ իւրեանց սովորութեան Թէոդորոսի քովը պատանդ կեցած ըլլալուն, անոնց ալ աղատութեան մէկ հնարը կը մտածեն եղեր: Կեր եկեղեցականը այս նամակին լուրը գրեթէ ինն ամիս հտըր, 1868 յունիս ամսոյ մէջ կրցած են իմանալ Թէոդորոսին ներքին եւ հաւատարիմ պաշտօնեայնեքէն երկու հոգիէ, որք յետ մահուան Քաղաքին Նոյնին սրբապետութեան քովը եկիւր եւ այն եղելութիւնը պատմեի են, նաեւ սա ալ իմացուցեր են որ Նոյնին սրբութեան գրած որոտասխանին հետ Քաղաքը ուրիշ հրամանադիր մըն ալ ուղղած է եկեր իշխանաց սա իմաստով թէ, «զիս սիրողը սիրեցէք, զիս պատուողը պատուեցէք եւ ինձ ընելիք պատիւնիդ Նոյնին սրբութեան տաւր»:

Սրբազան եկեղեցականաց տուած վերայիշեալ տեղեկութեանց նայելով, որոց վաւերականութեանը կասկած չկայ, չեմ վիտեր ուսկից հնարած է Միստրը Ռասամ այն խօսքը, զոր ըսած է Աղէքսանդրիս հասած ժամանակը թէ, երբ Թէոդորոսին հայացուցեր է որ ինչ պատուով պիտի ընգունի զանոնք (մեր եկեղեցականները), իրիւ թէ «Սրմով, սրմով պիտի վարձատրեմ անոնց աշխատութիւնը» պատասխանած ըլլայ: (տես օրաթերթ Մասիսի թիւ 182): Միստր Ռասամ ինքն ալ միւս ընտարկելոյց հետ շղթայակապ բանտարկիւր գտնուած միջոցին ինչպէս եղեր է արգեստ որ այն խօսակցութիւնը տեղի է ունեցեր իւր եւ Յաղապարին մէջտեղը. անլուծանելի հանելուկ մընէ այս կէտը:

Սա ալ հարկ է յիշել թէ Թէոդորոս Նոյնին սրբութեան պատասխան գրելէն ընչ մը ետքը, անդդիւցող բանակին յառաջանալը լսելով Մակտարա երթալու ստիպուեի է, որով իւր խոստումն ալ չէ կրցած կատարել, եւ այսպէս մեր տարաբաղդ եկեղեցականը ալ Յարամագ վահուեր մնացեր են առանց ո՛ր եւ ինչ շարժում մը կրնալ ընելու. ըսել կրկնայ թէ, թէ որ անդդիւցան տէրութիւնը ընչ մը եւս չամապարէր, նոյնին սրբութեանն աղդէն Թէոդորոսին քովը պիտի գտնուէր, որով խիստ հաւանական եւ յուսարի ալ էր որ եւրոպացի բանտարկելոյց ազատութեանը համար առաջադրեալ բարեխօսութիւնին պատկուէր ի մեծ պարծանս հայ ուղղին. բայց հայը երբ խըն-

դացեր է . . . Այսու ամենայնիւ պէտք է միտարարենք յիշելով թէ, Անդդիւց տէրութիւնը զոնէ ճանչցաւ հայուն մարդասիրական անձնութեանն որ աստիճան ըլլալը, եւ պաշտօնական կերպով ալ խոստովանեցաւ թէ «անդդիւցական կառավարութիւնը նոյնին սրբութեան ազատութեանը համար ամեն ջանք ընելու պարտաւոր կը ճանաչէ ինքզինք ըստ ամենայնի», զոր տեղույս անդդիւցական հիւսաւտոսին ալ կրկնած ըլլալը վերը յիշեցինք:

Գանք զարմեալ մեր պատմութեան կէտին. Սարամալի նահանգին Թրսօփօվազի (Տէրսօփօվոսի) անուամբ ապստամբապետ մը կը տիրէ: 1868 յունվար ամսոյ մէջ, այն առթիւ նոյն երկու իշխանները 150 էն աւելի զօրաց ընկերութեամբ սրերով եւ նիզակներով գիշերացին յանկարծ մեր եկեղեցականաց բնակութեան տեղը կոխեր, ու ապրտամբին մեռքէն ի միասին փախչելու պատրուակաւ Նոյնին սնտուկները բռնաբարեր եւ մէջը գտնուած ընծայացու ծանրագին նիւթերը եւ կարեւոր կահ ու կարասիքը մէջերնին բաշխելով, 700 աւստրիական թաղեւէն աւելի արժողութեամբ ինչքերնին կողոպտեի ու փախեր են. խիստ ցաւալի է որ ասոնց մէջ քանի մըն ալ հազուադիւս մեռադիր զրեանք կան եղեր. բայց թէ իրենց կենացը խնայուելուն եւ թէ իւր ճրաշիւք եկեղեցական սրբազան անօթոյ եւ զգեստուց ուզատուելուն վրայ ուրախոնալով միխթարուեր են զժբաղդ եկեղեցականը, եւ հետեւեալ օրը նոր տիրապետ Թրսօփօվազիին մեռքը ինկեր են, զորս վճիռ քս երկրին Զօնկ ըսուած տեղը իւր բանակատեղին տարեր է, ուր նախ նոյն երկրին գիտնականաց միջոցաւ զազտնաբար քննել տուեր է Նոյնին սրբազանութեան պաշտած կրօնքը, որպէս զի չըլլայ թէ մոլար կրօնք մը ըլլայ. յետոյ այն գիտամբ երեւելի վանուց կրօնաւորները երեք անգամ ի ժողով գումարելով, վերջապէս երբ անոնց վկայութեամբը կիմանայ թէ Ս. Երուսաղէմայ միարաններէն եւ հայոց աղդէն են նոյն եկեղեցականը եւ կրօնքին ալ ուղիղ վարդապետութեամբ է, անմիջապէս Նոյնին սրբութեանն քնակած տեղը կուգայ անմամբ եւ Գեր. Սահակ եպիսկոպոսին առջեւ երկրպագելով կը պատուէ, եւ Նորին գերապատուութեան մեռքի սուրբ խաչը փափաքանօր կը համարուէ, եւ նոյն օրէն զիրենք մեծ պատուով կընդունին: Ուրեմն ուր կը մնայ վերայիշեալ յօդուածին մէջ յիշատակուած Միստր Յլատ գերմանացոյն տուած սա տեղեկութիւնը թէ նոյն Տէրսօփօվոսի ապստամբը շղթայակապ բանտարկիւր է զիրենք բերդի մը մէջ. տեղեկութիւն մը որ ծայրէ ի ծայր հակառակ է մեր սրբազան պատդամաւորաց

այս անգամ հաղորդած ստոյգ ծանօթութեանը: Այս իշխանին օրովն ալ շատ աշխատեիք են մեր եկեղեցականք որ իրենց հրաման տայ Ս. Երուսաղէմ վերադառնալու, բայց իշխանը միշտ կը պատասխանէ եղբր Թէ չեմ Թողուր, Տէրը ձրի եպիսկոպոս մը պարգեւեց ինձ, ձեռքէս չեմ հաներ. Աստուծով Պէլէտ երկիրն ալ դարձեմ եւ դժեղ Կօնտար նստեցունեմ ամենայն պատուով, ուր զիս Թաղաւոր օծէր: Սոյն Պէլէտան որ այն ատենները վաղշում Կօվազիի իշխանութեան տակը չէ եղբր, յիշաւի զարկեր զբաւեր է Թըրսօկօվազիին եւ Կոցին սրբութիւնն ալ ձմերկու համար Զարտօրս ըսուած երկիրը յուղարկեր է, բայց ետքէն նոյն Պէլէտայի հին իշխանը վաղշում Կօվազիի հետ միանալով Թըրսօկօվազիի վրայ կը բալէ, ուր պատերազմի դաշտին վրայ կը մեռնի այս վերջինը անցեալ տարի աւագ շաբթու մէջ, եւ ահա նոյն Պէլէտան վաղշում Կօվազիի ձեռքը կիցնայ, որ ետքը ինքզինքը Թէքէկօրկիս Թագաւոր կը հրատարակէ իւր հպատակաց. սոյն յազմութեան լուրը լսելով նոր իշխանին նաեւ մը զրեր է Գեր. Սահակ եպիսկոպոսը ուր ըլլալին ծանուցանելով. նա ալ շատ մը իւր սպարապետ եղբայրը զրկելով վօկարայի բանակը հրաւիրեր է զԿոցին սրբութիւնը, ուր բաւական պատուով ընդուներ է զիրենք, բայց ընդհանրէ զատ ուրիշ ուտելիք չեն տեսեր հոն, եւ այն ալ ոչ ըստ բուսականին. սոյն միջոցին Թէոդորոսի պարտութեան եւ մահուան լուրը հասեր է հոն, եւ անոր զօրքերն ալ վաղշում Կօվազիի զօրաց հետ միանալով իշխանը աւելի զօրացեր է:

(Շարունակելէ):

ԱՄԵՐԻԿԱՅ ՈՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Նիւ Եօրգ 40 օգոստոս 1869:

... Խոհարար:

Այս տխուր բաղդատութիւնը երկար ժամանակէ 'ի վեր մտացս առջեւ արձանացած, եւ կուրծքիս վրայ խոր տալաւորութիւն մը ունեցած է:

Երգարեւ՝ ճշմարիտ Հայ մը, ճշմարիտ հայրենասէր մը չի կրնար այս ահուկ բաղդատութեան վրայ մինչեւ անգամ թիթիկ

ակնարկ մը արձակելովը, անտարբեր ըլլալ, եւ 'ի խորոց սրտէ ողբ՝ կոծ ու հաւաքանք չը ծնանիլ:

Տես բաղդատութեան արարչագործութենէն 'ի վեր, մաւաքման ու ամայութեան դատապարտուած Ամերիկեան խոպան ցամաքը՝ այսօր Սիլտոնի նկարագրած զաւիտին իսկական նմանութիւնն ու շքեղութիւնն առած, արագ արագ յառաջ՝ զէպի 'ի կատարելութիւն կը վազէ, մինչդեռ քաջաց ծնողն, եղեմական փառաւոր պարտէզը աիւղերաց առաջին զբօսարանը, աւաղակներու որջ, քաջաց տխուր գերեզման, փշոյ եւ տատակի սլա մը դարձած է:— Աղկելիք Հայաստան . . . :

Այս բաղդատութեան մէջ որչափ յառաջ ելլանք, այնչափ Գիտութեան ու Գիտութեան տարբերութիւնը տեսած պիտի ըլլանք: Օ՛ր մտաց մշակութիւնն է, որով երկիրը կը մշակուի զբաւում կը լլայ, եւ մըտաց խոպանութիւնն է, որ կը խոպանացընէ զերկիրն: Գիտութիւնն ու մտաւոր մշակութիւնն է, որ Ամերիկայի Ժողովուրդը առատաձեռն Աստուծոյն հարուստ զաւակներ կընէ, եւ տգիտութիւնն է, որ Հայերը կծծի Աստուծոյ մի չքաւոր ու տառապեալ զաւակներ կընէ:

Ամերիկայի Ժողովուրդը առ հասարակ, արք եւ կանայք, ծերք եւ տղայք, ամենքն ալ ուսումնական են, եւ ինչպէս որ Աստուածաբանն իր ճիւղէն մէջ, նոյնպէս եւ երկրագործն եւ բեռնակիրն ալ իրենց ճիւղերուն մէջ, բոլոր պէտք եղած գիտութիւնը ունին, ու անասնօրէն միայն ձեռքերը ու ոտքերը չ'են գործէր, այլ եւ անոնց հետ եւ անոնցմէ առաջ միտքեր կը գործեն, եւ ընկելք գործերնուն՝ կարճ ու դիւրին ճամբաներ դանաղէն ետքը՝ յառաջ կանցնին, որ